

За життя розплата тільки кров'ю,
Тільки смертю переможеш смерть.
Василь Еллан

Кость Горобенко оглянув свій партбілет, і на цей раз чомусь надто виразними і багатозначними здалися йому кілька таких знайомих і звичайних слів: «Російська Комуністична Партія (більшовиків)».

Кость в'яло подумав: «Це нісенітниця — друкувати українською мовою "російська"...». А втім, не це, власне, впадало в око і настирливо вимагало на самоті витягати з кишені рожеву книжечку і вдивлятися у першу сторінку.

Вся суть, уся непорушна сила її, що концентрувала увагу протягом кількох місяців, була в тому, здається, зовсім зайвому слові, що притулилося збоку, заховалось навіть у дужки, але яке насправді було і не зайве, і не звичайне — (більшовиків)...

«Більшовик!» — це зовсім не те, що «комуніст». «Комуніст» — це термін новий, і Кость призвичаївся до нього одразу, навіть зріднився з ним. А ось із «більшовиком», цебто з тим самим більшовиком, що, за недавньою термінологією, на вістрях багнетів «ніс із півночі, з Росії, на Україну» — ні.

Кость поклав партбілет на стіл і озирнувся по кімнаті. Було тихо. Крізь одчинене вікно із саду долітало однотонне щебетання якоїсь безглуздої пташки.

Деся за листям дерев перевалювало на захід сонце, і його кволе проміння позначилось на стіні сіруватою мармуровою мережею. Розкидані книжки, штани на подушці, наган на столі — все це було німе й глухе. Ніщо не могло підслухати Костевих думок, щоб потім нишком, у закутках, за спиною, шепотіти поміж членами організації. Кость спокійно подивився крізь вікно в сад і тихо сказав самому собі:

— Я — більшовик...

Він хотів це донести до самих глибин свідомости, але й на цей раз спорснув. Кость зняковів і стомлено сів. На вустах заграла легка іронічна посмішка. Було неприємно. Отак само він колись обдурював батьків і ховався з «одиницею» за диктант. Яка різниця? Тоді — «одиниця», а тепер — ті два будинки, що їх мав колись до публічного торгу нетяга-батько в цьому ж місті, і та гімназія, що стоїть і досі на розі двох вулиць у садку, але вже містить тепер у собі педкурси. Це вони муляють комуністичне сумління, або, кажучи просто, — душу, це вони не дають змоги спокійно, як і всім іншим членам організації, почувати себе більшовиком. Вони.

Кость сперся ліктем на стіл і подумав: «Якого чорта липне це все до голови? Що батько був дрібний буржуа — це вірно. Факт. Ба навіть він цілував соборному настоятелю, каштановолосому панотцеві Гаврилові, руку і його сестра, що колись була мені рідною тіткою, вдруге замужем за вихристом-купцем — це також вірно. Це все так. Але батько потурбувався вмерти за рік до революції і, нівроку йому, добре зробив. Я ненавиджу його за те, що він був мій батько, і вдячний йому, що його тепер нема. В мене немає тепер

нікого. І це так само вірно. Я не відповідаю за батьків. А втім, що ж: одним судилося бути спадкоємцями своєї кляси, а іншим — ренегатами. Хай, за їхньою теорією, я — "дрібнобуржуазна інтелігенція!". Я кажу трохи інакше — ренегат дрібної буржуазії. Важно те, як я сам думаю про себе, а не хтось інший. І немає мені ніяких докорів від самого себе! Так, я був український націоналіст, я був за голову повітової філії Національного союзу; в цьому ж місті я, безусий юнак, що допіру скінчив гімназію, виступав у 1917-му на мітингах, розпинався на всяких зібраннях за "неньку", закликав собі в свідки спорохнявілу пам'ять усяких Сірків та Гордієнків. Це все вірно, і я не ховаю це ні від кого. Це було раніш, а тепер я...».

Кость знову зупинився, але напружився і голосно вимовив:

— Більшовик!

Але враз виринула, чи з гімназії, чи просто з дитячих літ, казочка і стало смішно й сумно.

Якийсь альхімік дошукувався філософського каменя. Він перемолвився всім святим, яких тільки знав, благав Богородицю, нарешті самого Христа допомогти йому, але всі вони були мовчазні, як звичайнісінький камінь з цього дому. Тоді альхімік прокляв їх гамузом усіх і звернувся до сатани. Сатана з охотою згодився допомогти, але правив одного: «Ти знайдеш те, чого шукаєш. Тільки — одна умова, друже мій: тиждень не думай про білого ведмеда». Нещасний альхімік, що, здається, ніколи за все своє довге життя серйозно не замислювався над ведмедами взагалі, а білими зокрема, цілий тиждень ні на хвилину не міг позбутися цієї навісної думки про білого ведмеда.

Горобенко, посміхнувшись, подумав: «“Більшовик” — це мій білий ведмідь, але якого ж філософського каменя дощукуюся я?...».

Він поклав у кишеню партбилет, узяв наган, щільно зачинив вікно і вийшов із дому.

Це кляте повітове місто з його безглуздими брудними завулками, шопою на базарі, незграбними рожевими купецькими домами, місто, де всі знають про кожного всяку дрібницю й одне одному осточортіли, це місто — свідок. Воно знає все. Ось Народній будинок. Тут стояв батько з царським портретом, коли була маніфестація з нагоди здобуття Перемишля; ось базар, за ним ліворуч вулиця, де жила в своєї тітки Надя...

Кость швидко ступав по м'якому базарному поросі. Тепер базар був мертвий. Огидливо стирчали гнилими кроквами напівзруйновані ятки. Це жертви боротьби комунвідділу з приватним торгом. Від яток смерділо людськими екскрементами, і довгий понурий м'ясний ряд скидався на перекинуті кінські кістяки.

Десь у кутку під кам'яницею як неприкаяні сиділи кілька перекупок з яблуками, ще далі селянський віз, збоку мур, і на ньому розсічений ринвою напис: «Сапожная мастерская Уездсо/беса».

Ринва нещадно розлучила дві частини слова і зробила так, що коли «уездсо» почувало себе якось сиротливо й самотньо, то «беса» було ніби саме на місці. Воно глузливо одскочило від ринви і, показуючи вгору язичка від «б», знущалося з правовірних міщан.

Це ширило між перекупками, колишніми купчихами й казначейшею всякі непевні чутки й підпирало

їхні гадки щодо антихриста (самі ж признаються, що бісове...).

Горобенко зненацька подумав: «А ось коли б написали по-українському, цього б не було, хай би й ринва розірвала». Проте одразу ж стало соромно свого власного примітиву. І потім він звернув увагу на цей мур не через «беса», а тому, що тут розстріляли когось петлюрівці, і Горобенко внутрішньо посміхнувся самому собі: «Власне, логічно, за загальним ходом тих подій, мене теж повинні були б розстріляти, і це дуже дивно, чому цього не сталось... Правда, я не був у війську, я, так би мовити, мирно політиканствував, але все ж таки...».

Горобенко перейшов бруковану широку головну вулицю і ступив на східці парадного ходу. Тут був колись банк, де служив батько його гімназійного друга, тепер — це робітничий клуб. Тут звичайно, через брак великої залі в повітпарткомі, бувають загальні збори організації.

Пожовклі соснові гірлянди, паперові прапорці, неохайно прибиті портрети вождів, забруднені мухами й чиймись пальцями плякати, розстроєне піаніно, на якому вічно хто-небудь несамовито вистукує «Інтернаціонала», — все це виглядало холоднувато й незатишно. Тут не почувалось дбайливих рук, приміщенню бракувало душі. Люди приходили сюди — раптом. Гомінкою юрбою вони враз заливали залу, приносили свій пах шкіри, дьогтю, шмаровидла, махорки, навіть куряви сільських доріг, і тоді розсувались безладно стільці, підлога вкривалась недокурками і в кімнатах стояв стовпом густий синюватий дим. А коли люди

— Слухайте, якого чорта ваш культвідділ ще й досі не налагодив клубної бібліотеки? — сказав Попельначенко.

Попельначенко звик говорити безапеляційним, командувальним голосом, і це якось незрозуміло гармонізувало з його ще надто молодими рисами обличчя й худорлявою постаттю. Він хлопча, але він — пестун організації.

Попельначенко мотнув угору підборіддям:

— Так що значить — нема?! Має ж ці книжки інтелігенція — реквізнуть! Зв'язатись із наросвітою. Взяти, і баста!

Попельначенко може це сказати. Він з 18-го року в партії. Попельначенко виріс під ударами залізним аршином свого батька-кравця. Він — «справжній пролетар». І щодо інтелігенції він не аби сказав. Він розуміє все. Цей клишоногий Попинака, як його прозвали в організації, — це хитрий тип. Він знає, куди закинути. А проте в нього сухоти. Це вони, мабуть, розлили по всій Попинаковій істоті злостивість і розтягнули долу кутки його пухких губ. За що, власне, Попинаку люблять в організації? А люблять! Попинакові вільно все.

Попельначенко засунув глибоко в кишені штанів руки й зневажливо прищулив очі з довгими чорними віями:

— Ти, брат Горобенко, сам ще, скажу тобі, на всі сто відсотків інтелігент. Тебе б послати разів зо три розправитись із куркульнею, — отоді б витрусився, а так, як оце тепер...

Попинака не доказав. Він закашлявся. Розкоти кашлю лунко розглягались по кімнаті, летіли під

стелю, і від них ставало усім якось ніяково. В ближчих групах замовкли. Якась жінка прибігла з водою в іржавій кварти.

Папельначенко замахав руками і сердито сплюнув убік. Горобенко уважно подивився на скарлюченого Попельначенка, і в голові, як хмаринка цигаркового диму, тихо пройшло і осіло: «Цинік він усе ж таки...».

Біля столу голосно крикнув секретар парткому Кричєєв:

— Прошу, товариші, зайняти місця! Прошу...

Він заторохкотів кулаками по дикті, а далі спокійно і монотонно, немов звертався не до зали партійців, а кудись ліворуч, у куток, кинув:

— Пропоную обрати голову й секретаря...

II

Горобенко похапцем розклав у папки кучугуру штапованих папірців, запхнув у портфель з шматком вівсяного пайкового хліба довгі писані аркуші й на годину раніш покинув свій культвідділ.

Перед парткомом уже посходились партійці і незграбною масою різноманітного одягу, взуття та облич розташувались тут же, на пішомуді.

Славина й на цей раз не стрималась. Її непокриту підстрижену голову на тонкій і високій шиї було ще здалеку видно. Мабуть, через цю тоненьку, але в'юнку шию, що на ній раз у раз поверталась на всі боки її голова, Славина скидалась на курку з породи голошийок. Як навмисне, Славина носила бурякову блюзку з великим вирізом. У цьому вирізі зійшлися